

Idealne i stvarne granice Izraela u biblijsko vrijeme. Monarhijska ideologija i mesijanska teologija.

Stipe JURIC

Kad malo pozornije čitamo biblijske tekstove koji govore o smještaju i granicama Izraela,¹ zamjećujemo veliko nesuglasje među biblijskim piscima pri određivanju tih granica. Ako bismo čitajući te brojne tekstove crtali granice zemlje Hebreja, dobili bismo veoma različite zemljopisne karte. Tek bismo tada uočili spomenuta razmimoilaženja među biblijskim autorima. U članku ćemo navesti gotovo sve tekstove koji se bave tim pitanjem, uz to ćemo neke podrobnije obraditi. Naime, potrebno je, donekle smo čak primorani, osvrnuti se, makar i ukratko, na problem stvarnih i tzv. idealnih granica Božjega vlasništva u biblijsko vrijeme, jer drukčije ne možemo izaći na kraj s paradoksom koji je izravna posljedica doslovnog čitanja i tumačenja biblijskih tekstova što se bave izraelskim granicama. Za početak spomenimo očito protuslovlje što je proisteklo iz tekstova koji uokrug Izraela stavljaju čak tri mora. Nastranost se sastoji u sljedećoj dosljednosti. Ako su mora zapljuskivala zemlju Hebreja s njezine tri strane, kako onda protumačiti povijesnu činjenicu da izabrani narod nije nikada u svojoj dugoj povijesti bio niti postao pomorski narod; k tome nije nikada razvio značajniju djelatnost vezanu za more. Čini nam se da se postojeći paradoks može ukloniti tako što tekstove koji smještaju Izrael »od mora do mora i od Rijeke do granica svijeta« (Ps 72,8; usp. Mih. 7,12; Zah 9, 10; Sir 44, 21) shvatimo kao idealno zamišljene granice, koje se vjerojatno nisu nikada potpuno ostvarile, i koje su postojale više u mislima i željama nego u stvarnosti.²

- 1 Izrael je skraćeno ime što ga je načinila moderna židovska država. U Bibliji, međutim, nalazimo više imena što naznačuju taj teritorij, od kojih najuvriježenija su: »zemlja Izraela« (*'ereš jisrā'el* ili *'admat jisrā'el*) (1 Sam 13, 19; Ez 7, 2), »zemlja Hebreja« (Post 40, 15), »zemlja Kanaan« (Post 12, 5) ili jednostavno »Kanaan« (Izl 15, 15). U novozavjetno doba isti teritorij označen je s imenom »Judeja« (Lk 1, 5; Dj 10, 37), odnosno »obećana zemlja« ili »zemlja obećanja« (Heb 11, 9). Najproširenije ime za Izrael među kršćanima je »Sveta zemlja«.
- 2 Ps 72, molitva za kralja, je po svemu sudeći sastavljen za potrebe svečanog ceremonijala ustoličenja novoga kralja. Kršćanstvo ga je uglavnom, slijedeći židovsku tradiciju, držalo mesijanskim psalmom. Danas, međutim, postoje nesuglasice i razmimoilaženja u mišljenjima. Nama se čini da je Ps 72 izvorno bio posve kraljevski te da je u postegzilnom razdoblju prilagođen novoj situaciji i preraden u mesijanski psalam, napose naknadnim umetanjem u tekst nekih potonjih biblijskih tekstova (rr. 8-12. 17b), koji nisu pripadali izvorniku. Tako je očito da u r. 8, gdje se govori o idealnom mesijanskom kraljevstvu čije granice sežu do nakraj svijeta, imamo umetak i adaptaciju teksta od strane drugog autora ili posljednjeg prerađivača psalma, koji je preuzeo iz proročkih

Ako bismo, primjerice, bez ikakvog daljeg komentara prihvatili maločas navedene tekstove, tj. ako bismo ih nekritički i bez ikakva konteksta čitali i razumijeli, došli bismo do potpuno pogrešnih spoznanja i zaključaka. Moglo bi se, naime, dogoditi da pomislimo da su Izrael sve vrijeme njegova postojanja, kako u Davidovo i Salomonovo vrijeme, tj. prije Šekemske skupštine i rascjepa kraljevstva (931. pr. Kr.) tako isto i poslije raskola pa sve do zauzeća Samarije (721. pr. Kr.), odnosno razorenja Jeruzalema (586. pr. Kr.), s njegove tri strane zapljuskivala isto toliko mora: sa zapada Sredozemno,³ s juga Crveno⁴ te s istoka Mrtvo more.⁵ Međutim, koliko god su biblijski pisci bili brižljivi i nastojali zacrtati što detaljnije granice Izraelu, ipak moramo priznati da je posrijedi idealno zamišljena zemljopisna karta koja ne odgovara stvarnosti. Stoga ako bismo trud njihova napinjanja iz petnih žila uzeli zdravo za gotovo, lako bi se moglo dogoditi da iz toga izvedemo još jedan zaključak, također pogrešan, da je Izrael bio pomorski narod, ako li ne baš pomorska sila. Prema tome, da bismo izbjegli te i slične pogrešne zaključke, moramo se načas zaustaviti na nekim od tih tekstova i provjeriti njihove pedantno formulirane podatke o granicama Izraela. Povijesna činjenica je posve drukčija. S jedne strane Izrael je po svemu sudeći veoma rijetko, da ne kažemo nikada, ostvario te svoje idealno zamišljene granice. S druge strane je posve sigurno da on nije nikada bio pomorski grad niti je razvio svoje pomorstvo poput, na primjer, susjeda Feničana⁶ ili Grka. Čini nam se, da je

eshatoloških tekstova (usp. Mih 7, 12; Zah 9, 10). Prema tome, idealno zamišljene granice Izraela odnose se na dominij mesijanskog kralja: »Nema sumnje da ovaj redak ističe univerzalno kraljevstvo mesijanskog kralja«, C. A. Briggs, *The Book of Psalms*, II, Edinburgh 1907, str. 134. Slično veli i A. Weiser? »Izražene želje za proširenje moći kraljevskog dominija ne potječu više iz političke megalomanije koje bi mogle biti okarakterizirane kao groteske... One potječu iz povezivanja zemaljskoga kraljevskog dostojanstva s idejom Božjega kraljevstva utjelovljena u dominiju kralja i aludiraju na podožnost svih naroda Bogu«, *The Psalms*, London 1962, str. 503s.

- 3 Sredozemno more je u Bibliji poznato pod više imena: »More« (hebr. *jam*) (Jš 19, 29); »Veliko more na (sunčanom) zapadu« (*ha-gādōl*) (Br 34, 6; Jš 1, 4; 9, 1; 15, 12. 47; 23, 4; Ez 48, 28); »Zapadno more« (*ha - 'aḥarōn*) (Pnz 11, 24; 34, 2; Jl 2, 20; Zah 14, 8). Upravo poradi svoga položaja u odnosu prema Izraelcima koji su zaposjeli i naselili Palestinu, riječ »more« je također termin za stranu svijeta »Zapad« u hebr. jeziku. Katkad se to veliko more naziva »Filistejsko more« (Izl 23, 31) odnosno »Jafno more« (2 Ljet 2, 15; Ezr 3, 7).
- 4 Crveno more, odnosno »More rogoza« ili »Tršćano more« (*jam sūf*), u Bibliji gotovo uvijek označuje njegove sjeverne ogranke: Aqabski zaljev na sjeveroistoku, koji je, geološki gledano, pravi produžetak Crvenog mora (Br 14, 25; 21, 4; Pnz 1, 40; 2, 1; 1 Kr 9, 26; Jr 49, 21), odnosno Sueski zaljev na sjeverozapadu (Izl 10, 19; 13, 18; 15, 4. 22; 33, 10s; Pnz 11, 4; Jš 2, 10; 4, 23; 24, 6; Suci 11, 16; Neh 9, 9; Ps 106, 7. 9. 22; 136, 13).
- 5 Mrtvo more također se spominje pod više imena: »Stano more« (*ha-mēlab*) (Post 14, 3; Br 34, 3; Pnz 3, 17; Jš 15, 2; 18, 19); »Istočno more« (*ha-qadmōni*) (Ez 47, 18; Jl 2, 20; Zah 14, 8); »More uz Arabu«, odnosno »More u Arabi« ili »Arabsko more« (*ha-ʿarābāh*) (Pnz 3, 17; 4, 49; Jš 3, 16; 2 Kr 14, 25).
- 6 Feničani su semitski narod kao i Kanaanci i srodan s Izraelcima. Sigurno su bili najkozmpoliitskiji narod u semitskom svijetu. Obično se drži da je Fenicija domovina dvaju

glavni razlog za to bila činjenica da Izrael nije posjedovao teritorij uz Sredozemno more. Taj priobalni pojas nekadašnjeg Kanaana naselili su Filistejci, ⁷ napose gradove Ašdod, Aškalon, Ekron, Gat i Gazu. Znamo iz biblijskih tekstova da su Filistejci imali prevlast na kanaanskim ravnicama obalnog pojasa, ne samo za vrijeme razdoblja Sudaca nego i poslije. Ostali gradovi smješteni nešto sjevernije bili su u posjedu Feničana. Potkraj starozavjetnog razdoblja i u novozavjetno doba u tim gradovima, nastanjenim većinom nežidovima, prevladavalo je helenističko pravno uređenje, civilizacija i kultura. Prema tome, možemo zaključiti bez ikakve dvojbe da su se granice Izraela rijetko kada protezale do Sredozemnog mora.

Sasvim je pouzdano da su se granice Izraela često mijenjale kroz čitavi tijek njegove duge povijesti. Otuda neujednačenosti i neslaganja među biblijskim tekstovima koji donose podatke o granicama obećane zemlje.

slovanih pisama, klinova u Ugaritu i kurzivnog u Biblosu. U početku su se nazivali Sidoncima po starom feničkom gradu Sidonu (usp. Post 10, 15). Ime su dobili po gr. riječi *phoenix*, što naznačuje crvenu purpuru ili grimiz, najvažniji materijal koji su oni proizvodili i prodavali. Nastanjivali su područje sjeverno od brda sv. Ilje ili brda Karmela, što znači današnji obalni pojas Libanona i Sirije. Povijest Fenicije je zapravo povijest njezinih neovisnih gradova-država Arvada, Biblosa, Sidona, Tira, Ugarita, budući da Fenicija kao jedinstvena politička cjelina nije nikada postojala. Iako su postojali antagonizmi i kojekakva neprijateljstva među tim gradovima, ipak su uspijevali izbjeći veće sukobe i sačuvati mir. Nisu bili poklonici rata ponajviše zato što su bili poznati trgovci. Nastojali su pošto-poto izbjeći sukobe i ratove sa susjedima i eventualnim osvajačima, budući da su im ratovi mrsili račune i poprilično ometali njihovu trgovinu. A pošto su pripadali među najbogatije narode staroga svijeta, vješto su to činili plaćanjem poreza i diplomacijom. Feničani su imali plovni monopol na Sredozemlju u razdoblju između pada Krete (oko 1500. pr. Kr.) i uspona Grčke kao pomorske sile (oko 1700. pr. Kr.) da bi potkraj 2. i početkom 1. tisućljeća pr. Kr. doživjeli vrhunac svoga razvoja i pomorske aktivnosti. Kartaga je bila njihova najvažnija kolonija. Feničani su dali velik udio u zidanju hrama u Jeruzalemu te u drugim gradama koje je Salomon započeo. Osim nacrtaja što ih je pribavila njihova umjetnost i arhitektura, te građevinskog materijala, napose poznate cedrovine što je izručio Salomonu, značajnu su ulogu odigrali i njihovi graditelji i ostala radna snaga.

- 7 Filisteja je ime ravnice u obalnom dijelu Palestine između Gaze na jugu i Jafe (Jope), odnosno nizine Šefala na istoku. U taj priobalni kraj naselili su se Filistejci, nesemitski narod, i politički organizirali u savez od pet gradova (*pentapolis*): Ašdod, Aškalon, Ekron, Gat i Gaza koji se u biblijskim spisima spominju kao pet kneževina filistejskih (Jš 13, 3; 1 Sam 6, 16-17; Jr 25, 20; Am 1, 6-8; Sef 2, 4; Zah 9, 5-6). Filistejci su vjerojatno pripadali tzv. arhajskoj skupini primorskih naroda («narodi s mora»), koja je, po svemu sudeći, došla s Krete (Am 9, 7; Sef 2, 5). Pošto je Ramzes III. sudio njihovo nadiranje prema Egiptu, jedna skupina njih, Filistejci, naseljava priobalno područje Kanaana. Često su bili u sukobu s izraelskim plemenima, osobito u predmonarhijsko doba (usp. Suci 3, 31; 10, 7; 13, 5; 1 Sam 4, 1ss; 13, 3ss; 17, 1ss; 31, 1ss), a vjerojatno su čitavo kasnije razdoblje zadržali prevlast na toj priobalnoj ravni. Brojni su bili Davidovi ratni pohodi protiv Filistejaca (2 Sam 3, 18; 5, 17-25; 8, 1; 21, 15ss). Također ih je Ezekija potukao (2 Kr 18, 8). Po Jr 47, 1ss, osuđeni su na propast. I zaista su nestali s pozornice povijesti poslije zauzeća Palestine od Babilonije. Zanimljivo je da je riječ *pelešet* odnosno *'eres pelištim*, tj. »zemlja Filistejaca«, izraelskih neprijatelja dala ime čitavom teritoriju sinova Izraelovih.

Da bismo se upoznali s tim granicama, moramo najprije zaviriti u biblijske knjige. Već pri letimičnom čitanju zamijetit ćemo granice svih vrsta. Spominju se kako one najveće ili idealno zamišljene granice, tako isto i one manje i skromnije koje su realnije i više odgovaraju povijesnoj stvarnosti. Ali kako postoji sva sila tih tekstova, potrebno je napraviti malo reda i razvrstati ih u nekoliko skupina. Inače, ako to ne učinimo, postoji mogućnost da se izgubimo u tolikom mnoštvu tekstova o kojekakvim podacima o Obećanoj zemlji i njezinim predizraelskim stanovnicima.

1. Zemlja koju je Jahve obećao Abrahamu i predao u baštinu sinovima Izraela

Postoji određen broj tekstova, oko dvadesetak, koji su zbog svoga sadržaja veoma slični te ih se može staviti u jednu skupinu. Zajednička im je značajka ta što sadrže liste naroda koji ili potječu od Kanaana, pošto su se kanaanska plemena razgranala, ili su živjeli u postojbini Kanaanaca. Bilo kako bilo, oni su se smatrali prastanovnicima Palestine prije dolaska sinova Izraela. Pripomenimo odmah i to da su popisi posve nepravilni i neujednačeni sadržajno i strukturalno. Neke liste imaju samo dva, a neke opet sedam naroda. Konceptija nabrojanja je očito retorička, a manje zemljopisne ili povijesne naravi. Popisi imaju svoju specifičnu svrhu koja se sastoji u tome da se postigne dojmljiviji učinak kod budućeg učitelja kada bude čitao izvještaj o zauzeću Obećane zemlje. Velik broj i raznolikost naroda koje je Jahve pred Izraelom istjerao i uništio zacijelo je dojmljiva slika koja nije mogla ostaviti nikoga ravnodušnim.

Započnimo s Post 10, 15-18 gdje su nabrojani narodi što potječu od Kanaana: »Sidon, njegov prvijenac, i Het. Dalje: Jebusejci, Amorejci, Girdgešejci (Girdgešani), Hivijci, Arkijci, Sinijci, Arvađani, Semarjani (Semarijci) i Hamaćani (Hamatijci).« Posve identičnu listu nalazimo u 1 Ljet 1,13. Nakon ovoga popisa naroda pisac u r. 19 povlači granicu Kanaanaca i veli da se ona protezala »od Sidona prema Geraru, sve do Gaze, pa prema Sodomi, Gomori, Admi i Sebojimu sve do Leše.«

Ne uzimajući u obzir listu naroda u Post 15,19-21 gdje su nabrojani još neki drugi narodi kao Kenižani, Kadmonci itd, na popisima nalazimo uglavnom ustaljena imena ovih sedam naroda: Kanaanci, Hetiti,⁸ Amo-

8 Het je, prema Post 10, 15, drugi sin Kanaana i eponim Hetita, čije je veliko kraljevstvo, uz Egipt, Asiriju i Babiloniju, određivalo politiku Staroga Istoka između 16. i 12. st. pr. Kr. Ono se protezalo na prostorima Anatolije i Sirije, s glavnim gradom Hatuzom, današnji Boghazkoj, istočno od Ankare. Iako veoma poznati u povijesti, ipak nemaju nikakve veze s biblijskim tekstovima u kojima su spomenuti, kao niti s Biblijom općenito. Čudno je to njihovo vezivanje za Kanaan. Čak na 21 popisu Hetiti se nalaze među narodima nabrojenima da se protjeraju, devet puta rezultiraju na drugome mjestu, a čak u šest slučajeva zauzimaju čelnu poziciju (Br 13, 29; Pnz 7, 1; 20, 17, Jš 9, 1; 12, 8; 2 Ljet 8, 7). Teško je protumačiti njihovo priključenje kanaanskoj obitelji, iako se zna

rejci, Perizani, Hivijci, Jebusejci i Girgašejci. Perizani, Hivijci i Girgašejci. Kanaanci zauzimaju prvo mjesto na devet lista od ukupno dvadeset i dvije vrste koliko ih nalazimo u ovoj skupini tekstova (Izl 3,8.17; 13,5; 33,2; Jš 3,10; 11,3; Suci 3,5; Ezr 9,1; Neh 9,8). Čudno je da su Amorejci u samo četiri slučaja stavljeni na prvo mjesto (Izl 23,23; 34,11; Jš 24,11; 1 Kr 9,20), premda je riječ o veoma važnom zapadno-semitskom narodu, koji je u čestim naletima prodirao u Siro-Palestinu i kojega Post 15,16 te Am 2,9s poistovjećuju s cjelokupnim predizraelskim stanovništvom Kanaana, nazivajući Kanaan amorejskom zemljom. Vjerojatno je to zato što na listama njihovo ime nije uvijek opća oznaka neizraelskoga i predizraelskog pučanstva u Kanaanu, nego naznačuje stanovnike istočne Jordanije koji poput Kanaanaca nemaju drugo ime koje bi im bilo više vlastito. Striktno govoreći to hoće reći da se područje Amorejaca nalazilo u istočnoj Jordaniji, jedna od prvih zemalja kroz koju je Izrael trebao proći, a za prolaz morao dobiti dozvolu od Sihona, amorejskog kralja (Br 21,13.21.26).

Iz spomenutih tekstova i njihova bližeg konteksta proizlazi da liste naroda nisu ništa drugo doli točan zapis Jahvinih riječi, odnosno obećanja dana Abrahamu u trenutku sklapanja saveza s njime. Jahve obećaje u baštinu i diktira listu naroda što potječu od Kanaana, a koje trebaju Abrahamovi potomci najuriti iz postojbine Kanaanaca. Maloprije smo analizirali tekst Post 15,19-21. Neposredno prije toga popisa u r. 18 čitamo: »Toga je dana Jahve sklopio Savez s Abrahamom rekavši: Potomstvu tvome dajem zemlju ovu...«. Zatim slijedi spomenuti popis. Više je puta Jahve ponovio svoje obećanje, a Izrael ga spominjao (usp. Neh 9,8). U trenutku poziva Mojsija Jahve mu priopćuje svoju nakanu glede Izraela: »Zato sam sišao da ga izbavim iz šaka egipatskih i odvedem ga iz te zemlje u dobru i prostranu zemlju - zemlju u kojoj teče med i mlijeko: u postojbinu Kanaanaca, Hetita, Amorejaca, Perizana, Hivijaca i Jebusejaca« (Izl 3,8). Gotovo iste uvodne riječi i posve istovjetan popis nalazimo samo

da su južne granice njihova kraljevstva dopirale najdalje do sjevernih granica današnjeg Libanona. O tom pitanju postoje razne hipoteze. Ponetko drži da su Hetiti u predizraelsko vrijeme imali u tim područjima svoje kolonije pa su tako pogrešno odnosno u prezivom smislu ubrojani među narode Kanaana. Međutim, nama se čini nevjerojatnim da bi jedna mala enklava u kanaanskom teritoriju mogla izboriti Hetitima tako važno mjesto u biblijskim tekstovima. Čini nam se uvjerljivija pretpostavka H. Gunkela prema kojoj bi se Kanaan zemljopisno protezao tako daleko da je obuhvaćao glavna mjesta hetitskog kraljevstva, *Genesis übersetzt und erklärt*, Göttingen 1902, str. 187. Ima također i onih koji smatraju da Hetiti starozavjetne tradicije nisu isti narod kao Hetiti Male Azije u 2. tisućljeću pr.Kr. Tako A.Haldar, *Canaanites*, u IDB, I, str. 495. Dok I.J.Gelb drži da je pojavak Hetita u Palestini »povijesna enigma«, *Hittites*, u IDB, II, str. 613.

- 9 Od spomenutih naroda jedino su Perizani i Girgašani ostali za nas nepoznati. Što se tiče Hivijaca oni bi se prema nekima mogli izjednačiti s Horijsima, sinovima Seirovim, u zemlji edomskoj (usp. Post 36, 20). Tako E.A.Speiser, *Horite*, u IDB, II, str. 645; Id., *Genesis*, Garden City 1964. Posve drukčije misli R. de Vaux, *Les Hurrîtes de l'histoire et les Horites de la Bible*, u RB 74 (1967) 481-503.

nekoliko redaka poslije toga teksta u r.17. Riječi obećanja što ih je Jahve dao Abrahamu i ponovio Mojsiju, Mojsije ih svojedobno i sasvim doslovno priopćuje čitavom narodu, tako da u 13,5 ponovo imamo isti uvodni tekst i listu naroda. Pošto je Mojsije umro na samome pragu Obećane zemlje, Jahve naređuje Jošui da prijeđe preko Jordana sa svim narodom u zemlju koju daje sinovima Izraelovim, kako je obećao Mojsiju (Jš 1,2s). Odmah potom Jošua uvjerava narod da je Jahve s njima i da će on goniti ispred njih narode. Slijedi cjelovita lista od sedam naroda (3,10). Dakle, Jahve se unaprijed pobrinuo o svemu i jamčio kako Mojsiju tako isto i Jošui da će on biti s njima kroz čitavo vrijeme, osobito u trenutku blic-osvajanja zemlje kanaanske, jer će tada poslati svoga anđela pred njima da im pripravi čisti prostor, odnosno Jahve in persona će goniti te žigosane narode. Stoga nimalo ne iznenađuje što Jahve, u trenutku sklapanja Saveza, daje Mojsiju, između tolikih drugih direktiva, također veoma važne obavijesti i upute za ulazak u zemlju kanaansku: »Šaljem, evo, svoga anđela pred tobom da te čuva na putu i dovede te u mjesto koje sam priredio. Anđeo će moj ići pred tobom i dovesti te do Amorejaca, Hetita, Perizana, Kanaanaca, Hivijaca i Jebusejaca da ih uništim« (Izl 23,20.23; usp. 33,2). U trenutku obnove Saveza Jahve ponavlja svoje obećanje i jamči Mojsiju da će on osobno protjerati sve narode ispred sinova Izraelovih (Izl 34,11; usp. Pnz 7,1; 20,17; Jš 3,10). U knjizi o Jošui nalazimo seriju tekstova s popisima naroda odnosno kraljeva što su se udružili u savez protiv Jošue i Izraela: 9,1; 11,1-3; 12,7-24; 24,11. Najzanimljiviji od svih je jamačno pretposljednji jer su u njemu nabrojani zemaljski kraljevi, njih 31, što su ih pobijedili Jošua i sinovi Izraelovi s ovu stranu Jordana k zapadu.

Iz dosadašnjega susljednog čitanja maloprije spomenutih tekstova još uvijek ne možemo povući točne granice kanaanske zemlje odnosno buduće domovine sinova Izraelovih. Zasad smo ustanovili nekoliko kategoričkih iskaza. Evo ukratko najvažnijih tvrdnja dosadašnjih navoda. U tekstovima prije svega drugoga dolazi do izražaja Jahvina čvrsta volja i naum. Jahve iskoračuje početni i najvažniji korak. Višestruka obećanja dobre i prostrane zemlje, izbavljenje iz šaka egipatskih te zauzimanje zemlje kanaanske, sve je to išlo na Jahvinu inicijativu. Zatim smo se mogli uvjeriti u svu ozbiljnost Jahvinih nakana. Jahve se nije šalio kad je Abrahamovu potomstvu obećao zemlju »kojom teče med i mlijeko«. Otuda je Jahve više nego jasan u saobraćanju s Mojsijem i Jošuom. Pošto im je ponovio zakletvu danu njihovim precima, tj. patrijarsima Abrahamu, Izaku i Jakovu, da će dati prostranu zemlju njihovim potomcima, Jahve im odmah zatim priopćuje da je došao čas predaje kanaanske zemlje u baštinu sinovima Izraelovim. I tako što se više bližio čas predaje kanaanske zemlje u baštinu sinovima Izraelovim. I što se više bližio čas zauzeća zemlje, Jahve je bivao sve određeniji i konkretniji tako da je i najmanja dvojba o oživot-

vorenju obećanja iščeznula. Jahve je dakle učinio sve: obećao zemlju, obnavljao i ponavljao obećanje, napravio popis naroda za protjerivanje, a poslije svega toga izdao naredbu da se uđe u kanaansku zemlju te in persona stao na čelo Izraelaca kako bi mogao otjerati ispred njih proskribirane narode. Tjeranje naroda iz postojbine Kanaanaca trebalo je biti posve mašno i korjenito. Po Jahvinoj naredbi naime Izraelci nisu smjeli ostaviti ništa na životu, nego su morali udaraiti »heremom«, kletim uništenjem popisane narode i njihove gradove (usp. Pnz 20,16ss).

I nakon što smo naveli čitav niz tekstova, još uvijek, kao što maločas rekosmo, ne znamo granice obećane zemlje. Koliko god nas vukla želja da na temelju mnogih lista naroda popisanih za izgon odredimo granice Kanaanu, odnosno Obećanoj zemlji, ne usuđujemo se to činiti. Naime postoje, kao što smo utvrdili, protuslovni podaci u spomenutim tekstovima. Prije svega dvojbena je, ako li ne i posve netočno, da su svi nabrojani narodi bili u srodstvu s Kanaancima. Najbolji primjer za to, kao što smo vidjeli, je slučaj Hetita. Isto tako je dvojbena zemljopisni smještaj tih naroda, kao što smo se mogli uvjeriti na primjeru Amorejaca, čije ime može naznačavati cjelokupno predizraelsko stanovništvo Kanaanu, odnosno može biti specifično ime za stanovnike istočne Jordanije. K svemu tome valja nadodati i činjenicu da su neki tekstovi neodređeni i sadrže nepotpune liste.

Međutim, postoji nekolicina tekstova u kojima su pedantno formulirane granice obećane zemlje (Post 15,18; Pnz 1,7; 11,24; Jš 1,4). Prema njihovim autorima radi se o očitovanju Božjeg nauma pomoću riječi, toga najbitnijeg elementa božanske objave. Pošto je izišao iz svoje skrovitosti i objavio se, Jahve sklapa Savez s izraelskim narodom. Među obećanjima Saveza, uz potomstvo (Post 17,1-8) i blagoslov (Post 22,17s), nalazi se i zemlja (Post 12,1-3.7) koju je Bog obećao praocima i koje će se posve ispuniti osvajanjem zemlje (Izl 3,8; Pnz 26,8s; Jš 5,6s). Da nije riječ o apstraktnom obećanju, pobrinuo se sam Jahve koji je još jednom pokazao svu svoju ozbiljnost i konkretnost kada su u pitanju obećanja. Zato u trenutku sklapanja saveza s Abrahamom Jahve ne obećaje neku fantastičnu, prividnu i neodređenu zemlju, nego stvarnu i konkretnu zemlju »od Rijeke u Egiptu, do Velike rijeke, rijeke Eufrata« (Post 15,18), na čijim su područjima živjeli konkretni povijesni narodi. Postoji neka jednodušnost među biblijskim piscima maloprije u navedenim tekstovima glede točno naznačenih granica. U sva četiri teksta Jahve je točno odredio zemlju Hebreja: od Egipta i Sredozemnog mora do Eufrata. Međutim, zamjećujemo malu nesuglasicu glede sjeverne granice. S jedne strane Jahve zapovijeda narodu na Horebu da krenu u idu u »zemlju kanaansku i u Libanon« (Pnz 1,7), s druge pak strane govori Izraelcima da će njihovo biti »svako mjesto... od pustinje i Libanona« (Pnz 11,24 i Jš 1,4) Taj drugi tekst bolje odgovara povijesnoj stvarnosti budući da Izraelci nisu nikada

zaposjeli Libanon,¹⁰ dok u prvom tekstu prepoznajemo lijepe i bez sadržajne riječi karakteristične za pisca religiozne povijesti koje imaju svrhu navještaj i očitovanje Božjih djela i ispunjenje obećanja, što znači da su povijesno-zemljopisni podaci ostali u pozadini i sjeni nesavršenog ili netočnog znanja. Naravno da ove i slične retoričke fraze zacrtavaju idealne granice Izraela, a to hoće reći da uvelike pretjeruju i iskrivljuju povijesnu sliku događaja, uz to su u otvorenom sukobu s drugim tekstovima koji donose detaljnije podatke o Kanaanu i zauzeću te zemlje od Izraela.

Kako bi naše prebiranje biblijskih tekstova o temi obećanja i predaje u baštinu zemlje Izraelcima bilo iscrpno, spomenut ćemo i zadnju podskupinu tekstova što pripadaju maloprije najavljenoj cjelini od dvadesetak tekstova koju upravo obrađujemo. Riječ je o tekstovima što sadrže zanimljive podatke: Jš 13,1-5; Suci 3,1-3.5; 1 Kr 9,20; Ezr 9,1. Njihova neobičnost sastoji se u tome što govore o neosvojenim područjima unaprijed zacrtane obećane zemlje te o narodima koji su se održali. To hoće reći da Izraelci nisu nikada zauzeli sve teritorije koje im je, prema biblijskim piscima, naznačio Jahve, odnosno nisu nikada podložili sve narode koje je Jahve tako brižljivo popisao. Primjera radi izdvajamo načas samo prvi od navedenih tekstova, Jš 13,1-5: »Kad je Jošua ostario i odmakao u svojim godinama, reče mu Jahve: Već si star i vremešan, a ostalo je mnogo zemlje da se osvoji. Evo područja što još preostaju: sve pokrajine filistejske i sva zemlja gešurska. Od Šihora, što je pred Egiptom, sve do granice Ekrona na sjeveru, a računa se kao područje Kanaanaca; pet kneževina filistejskih: Gaza, Ašdod, Aškelon, Git i Ekron; Zatim Avijci na jugu. Sva zemlja kanaanska od Are koja pripada Sidoncima, pa do Afeka ido međe amorejske; onda zemlja Giblijaca i sav Libanon prema istoku, od Baal Gada u podnožju gore Hermona do Lebo Hamata«.

2. *Od Dana do Beer-šebe*

Sasvim je sigurno da su se političke granice Izraela, Božjeg naroda, mijenjale tijekom njegove duge povijesti. Otuda neujednačenost među podacima o granicama što ih nalazimo u biblijskim knjigama. Povučene granice »od Rijeke u Egiptu, do Velike rijeke, rijeke Eufrata« (Post 15,18; usp Pnz 11,24; Jš 1,4), naravno nisu se nikada ostvarile, posebno ne u vrijeme zauzimanja Kanaanu. U tim i drugim sličnim tekstovima prepoznajemo tradicionalne i pomalo idealizirane granice koje nam dozivaju u pamet

10 Budući da u Bibliji postoji poprilična konfuzija glede Kanaanaca koji su katkad poistovjeđeni s Feničanima kako etimološki tako isto i zemljopisno, potrebno je pojasniti riječ Libanon. To je ime kojim biblijski pisci naznačuju teritorij Feničana, tako da grčku riječ Fenicija ne nalazimo u Bibliji. Vidjeli smo da Libanon, osim u jednom slučaju, ne rezultira na listi zemalja koje su Izraelci trebali okupirati, što odgovara povijesnoj stvarnosti. Izraelci naime nisu nikada napadali Feniciju s kojom su uvijek imali tradicionalno dobre odnose.

u pamet zlatno doba izraelske povijesti. Točnije kazano, vraćaju nas u vrijeme rane monarhije i predočuju granice Davidova i Salomonova kraljevstva. Međutim, valja istaknuti da su povijesni podaci o Izraelu u vrijeme rane monarhije također prepravljeni, a granice prekrojene i uvećane, vjerojatno u kasnom razdoblju monarhije, kada je Sjeverno Kraljevstvo propalo a Južno bilo na zalazu (usp. 1 Kr 5,1.4; 2 Ljet 9,26).

Sada ćemo navesti rukovet biblijskih tekstova u kojima prevladava ustaljena formula za granice zemlje koju Jahve daje u posjed Mojsiju i Izraelu: »Od Dana do Beer-Šebe« (Suci 20,1; 1 Sam 3,20; 2 Sam 3,10), odnosno »od Beer-šebe do Dana« (1 Ljet 21,2; 2 Ljet 30,5). Drugim riječima kazano, na sjeveru: od podnožja Hermona ili Sniježnog brda (jer je neprekidno prekriven snijegom), koji tvori najjužniji planinski masiv Antilibanona: »Tako smo u ono vrijeme iz ruku dvaju amorejskih kraljeva uzeli zemlju što se nalazi s onu stranu Jordana, od potoka Arnona do brda Hermona« (Pnz 3,9). Na jugu: do čitavog Negeba (»suha zemlja«) koji se protezao sve do Kadeša, što praktično znači do pustinje Sinajskog poluotoka. Nije onda čudno da je Negeb u SZ također oznaka za stranu svijeta »jug« (Post 13,14; Br 34,3; Jš 15,8; Ez 21,3). Šini nam se da ova ustaljena formula koju nalazimo u maločas navedenim tekstovima najrealnije i najživotopisnije izražava povijesni zemljopisni smještaj Izraela. Prema tome, Dan bi bio njegova najsjevernija točka, a Beer šeba najjužnije mjesto. To znači da je područje što su ga naseljavali Izraelci bilo dugo nekih 240 km. To bi bilo sve u redu kada ne bismo imali drugih tekstova koji svjedoče da se izraelski prostor neprestano mijenjao i granice pomičale i sjevernije i južnije od te proverbijalne granice. Najprije evo skupine tekstova što sadrže podatke o južnoj granici: Br 34,4; 1 Kr 9,18; Ez 47,19; 48,28. U navedenim tekstovima spominje se Tamar, grad što ga je Salomon učvrstio, odnosno Kadeš Bernea, oaza-grad koji se nalazi čak 90 km južnije od Beer-šebe. Riječ je o onom istom Kadešu gdje su izraelska plemena boravila prije osvajanja Kanaana. Spomenimo još i to da prvi od maloprije navedenih tekstova Br 34,4 pripada jednom većem tekstovnom kontekstu 34,1-12 u kojem pisac detaljno opisuje granice kanaanske zemlje, odnosno Božjeg vlasništva što će ga on predati u baštinu svome izabranom narodu. Osim južne granice koja dotiče Sinajski poluotok u mjestu Kadeš Bernea, naznačena je zapadna što ide Velikim morem do brda Hora, zatim sjeverna od ulaza u Hamet do Hason Enana, te najzad istočna koja ide Kineretskim jezerom, rijekom Jordanom i Slanim morem.

Evo sada skupine tekstova koji se tiču sjeverne granice: 1 Kr 15,20; 2 Kr 15,29; 2 Ljet 16,4. Ti su tekstovi zanimljivi zbog toga što se u njima nalazi popis izraelskih gradova što su ih osvojili najprije aramejski kralj Ben Hadad, a potom asirski kralj Tiglat Pileasar. Na popisu rezultira Ijon kao izraelski grad, mjesto u području plemena Naftalijeva na rubu Gali-

lejskog gorja uz samu granicu s feničkim teritorijem što je pripadao Sidonu, nekih 12 km sjevernije od Dana.

Unatoč tim malim varijacijama, ipak kad se sve skupa uzme u obzir, čini nam se da klasična formula »do Dana do Beer-Šebe«, ponajbolje odgovara stvarnosti i povijesnom smještaju Izraela. Dok svi drugi navodi sadrže podatke o privremenim granicama obećane zemlje koje su se mogle svakoga trenutka povećati, ali isto tako i smanjiti, što je, naravno, zavisilo od jačine Izraela odnosno od moći njegovih susjeda. Međutim, to trenutno pomicanje granica koje je bilo redovna pojava na tim prostorima u biblijsko vrijeme nije nikakva velika zapreka da bismo utvrdili grosso modo povijesnu kolokaciju zemlje Hebreja. Isto tako tekstovi što sadrže podatke o idealno zamišljenim granicama ne bi trebalo biti kamen smutnje, budući da su te granice Izraelci rijetko kada ostvarili. Prema tome, možemo ukratko sažeti i još jednom ponoviti da dobro poznata formula »od Dana do Beer-šebe« najbolje odražava povijesno-zemljopisni smještaj temlje Izraela.

3. Dokle se stvarno protezalo veliko Davidovo i slavno Salomonovo carstvo?

Pošto je stekao naklonost naroda i u Hebronu postao kraljem nad Judejom (2 Sam 2,1-4), nešto kasnije David biva pomazan i za kralja nad cijelim Izraelom (5,1-5). Tako je Izrael iz skromnoga religijskog saveza plemena što ga je Jošua sklopio s narodom na velikoj skupštini u Šekemu (Jš 24,1-28) postao jedinstven narod i uspostavio jedinstvenu državu-kraljevstvo, koja će za sve naraštaje ostati ponos i ideal Izraela. Čim je od dvanaest plemenskih skupina uspio stvoriti jedinstven narod, novopomazani kralj kreće sa svojim ljudima na Jeruzalem protiv Jebusejaca, zauzima ga i proglašuje svojim gradom i političko-religijskom prijestolnicom Izraela (2 Sam 5,6-9). Kako je iz dana u dan učvršćivao svoju kraljevsku vlast, te tako ojačao svoju poziciju i uspon, David se uskoro upušta i u osvajačku politiku te ratovima nastoji proširiti svoje ne baš veliko kraljevstvo. To će mu poći za rukom te će u čitavoj jednoj seriji vojnih pohoda zabilježiti isto toliko pobjeda. Iz kratkog izvještaja o Davidovim ratovima (2 Sam 8,1-13) doznajemo da je on porazio i pokorio nekoliko susjednih naroda: Aramejce, Amonce, Filistejce, Amalečane, Edomce te stanovnike Sobe.

Da je od dvanaest plemena uspio stvoriti jedinstveni narod, a odmah potom od njihova plemenskoga religijskog saveza načiniti državu-kraljevstvo, David treba zahvaliti prije svega općoj povijesno-političkoj situaciji koja je u to vrijeme vladala na Srednjem Istoku. Nedvojbeno je da su mu političke prilike bile naklonjene. U ono vrijeme naime na pozornici svijeta nije postojala niti jedna jača politička sila koja bi bila kadra zauzeti ta područja na kojima se prostirala izraelska država. Kako Egipat tako isto i

Mezopotamija ležali su kao mrtvi od umora pa nisu mogli spriječiti Davida da na tome teritoriju osnuje pravu nezavisnu državu. Napose je slabost Egipta pridonijela Davidovu usponu. Nekadašnja prva sila na tim prostorima, Egipat, bio je jako umoran i proživljavao danomice nezampaćenu krizu. Zbog duboke krize koja ga je grizla i izjedala, danomice je Zemlja uz Nil gubila svoju moć i utjecaj. Upravo nekako u vrijeme XXI. dinastije (oko 1000. g.pr.K) Egipat, poradi podijeljenosti, socijalnih nemira i unutarnjih borbi za vlast, doživljava rascjep.¹¹ Bez velikog pretjerivanja može se slobodno kazati da veliko Davidovo kraljevstvo u dobroj mjeri duguje svoj postanak političkoj nemoći i vojnoj slabosti južnog susjeda Egipta. Iako se ne mogu osporiti Davidove zasluge, njegova veličina, mudrost i snage, ipak valja istaknuti da on nikada ne bi mogao uspostaviti kraljevstvo u tom području gdje ga je zasnovao, a još manje bi ga mogao podignuti do velevlasti i političke sile, širiti mu granice, osvajati tuđe teritorije i stjecati vazale, da nekadašnje velike sile, koje su gospodarile na tim prostorima i krojile kartu Srednjeg Istoka, nisu bile na umoru. Sve to hoće reći da su Davidov pojavak i vladavina došli u pravi trenutak.

Pokorivši mnoge narode i prisvojivši tuđe teritorije kao što su Filisteja, Edom,¹² Moab¹³ Amon¹⁴ Aram,¹⁵ i Soba,¹⁶ David je zapasao veliku

- 11 Usp. E.Meyer, *Gottesstaat, Militärherrschaft und Ständewesen in Aegypten. Zur Geschichte der 21. und 22. Dynastie* (Sitz.-Ber. d. Preuss. Akad. d. Wiss., phil. hist. Kl. XXVIII), Berlin 1928.
- 12 Država Edom prostirala se između Mrtvog mora na sjeveru i zaljeva Aqabe na jugu. Najznamenitiji grad bio je Bosra (usp. Iz 34, 6; 63, 1; Jr 49, 13; Am 1, 12). Riječ Edom, vjerojatno od 'dm («crven»), najbolje oslikava područje Arabe, tj. produžetak jordanске uvale južno od Mrtvog mora, čiji je vanjski izgled crvenkasto-ridast. Araba, danas Vadi el-Arabah, ime je novijeg datuma i pripada modernoj arapskoj toponomiji, a znači velika suha dolina, pustinja, stepa. U 13. st. pr. Kr., i nešto prije dolaska izraelskih plemena u Kanaan, u taj se predio naseljavaju edomci, semitski narod. Prije njih tu su, prema Pnz 2, 12, 22, živjeli Horijsi. Biblijska pučka predaja dovodi Edomce u usku srodničku vezu s izraelskim plemenima i vidi u njima Ezavove potomke (usp. Post 25, 30; 32, 4; 36, 1ss; 1 Ljet 1, 35ss). Edom je u Bibliji poznat i pod imenom Seir, zacijelo po imenu nekog praoca (Post 36, 20; Pnz 2, 1. 12. 22; Suci 5, 4), a poslije babilonskog izgnanstva i kao Idumeja, iako područje Idumeje nije posve istovjetno s negdašnjim Edomom. Na glasu je bila mudrost Edomaca (1 Kr 5, 10s; Jr 49, 7; Ob8). Još prije dolaska izraelskih plemena u Kanaan, Edom je bio kraljevstvo (Br 20, 14-21). Zbog životne važnosti za Izrael da se dočepa Crvenog mora (Ešjon-Gebera i Elata), čije su prilaze posjedovali i kontrolirali Edomci, uskoro je došlo do pravih ratova između dva susjeda (2 Sam 8, 13s; 1 Kr 11, 14ss; 2 Kr 14, 10; 16, 6). Jamačno zbog tih ratnih sukoba proroci su izrekli prijeteci sud protiv Edoma »jer gonjaše brata mačem« (Am 1, 11s; usp. Iz 34, 5ss; Jr 9, 26; 25, 21; 49, 7; Ez 25, 12ss; Ob, 1ss).
- 13 Teritorij Moab nalazio se istočno od Mrtvog mora i južno od rijeke Arnona, današnji Vadi el-Mogib. SZ je naš glavni, gotovo jedini izvor o toj državi i njezinim stanovnicima Moapcima, koji su bili u srodstvu s Izraelom. Post 19, 30-37 pučki razjašnjava ime »Moab« («od oca») potvrđujući rodbinsku vezu s Izraelom. Od dolaska izraelskih plemena u Kanaan nadalje zabilježeni su brojni incidenti i vojni okršaji manjih i većih razmjera između Moaba i Izraela (Br 22, 3ss; Suci 3, 12-30; 2 Sam 8, 2). Pošto ih je David pokorio, postali su izraelskim vazalima. Ponovo se osamostaljuju polovicom 9. st.

državu koja se protezala ne samo na teritoriju Palestine nego i na teritoriju Sirije. Vjerojatno je Davidovo kraljevstvo bilo prva velika politička tvorevina i prva neovisna država na sirijsko-palestinskom teritoriju.¹⁷

Iz maloprije spomenutog teksta 2 Sam 8,1-13, koji sadrži kratak i veoma pregledan izvještaj o Davidovim dobivenim ratovima, osvajanjima i širenju kraljevstva, a koji je uvelike pridonio idealiziranju velikoga kralja i njegova djela te povezivanju njegove figure s likom budućega Mesije, idealnog kralja, proizlazi da se Davidovo carstvo prostiralo od Egipta na jugu do granica hamatskog kraljevstva na sjeveru; od Sredozemnog mora i Kadeša na Orontu na zapadu odnosno sjeverozapadu, do Eufrata i krajnjih granica istočne Jordanije na sjevero-istoku odnosno istoku. Drugim riječima, kraljevstvo je obuhvaćalo čitavu Palestinu, dobrim dijelom Siriju, uključujući aramejske gradove-države među kojima su vodeću ulogu

pr. Kr. pod vodstvom kralja Meše (2 Kr 3, 4ss), koji je ovjekovječio tu svoju pobjedu nad Izraelom i ponovno zadobivanje nezavisnosti podižući poznati »Mešin stup«. Taj je stup otkriven g. 1868. u Dibonu, a čuva se u muzeju Louvre. Znamo da je Ruta, prabaka kralja Davida, bila Moapka (Rut 1, 1. 4ss). Proroci su protiv Moaba također izrekli mnoga proroštva i tužaljke, vjerojatno zbog zločina što ih je počinio protiv Izraela (Iz 15, 1-16, 13; Jr 48, 1ss; Am 2, 1ss).

- 14 Zemlja Amonaca ili Amon, prema Pnz 2, 37; 3, 16; Jš 12, 2, prostirala se između potoka Jaboka na sjeveru i potoka Arnona na jugu. Amonci, aramejsko pleme, naseljavaju taj prostor u 12. st., nešto prije dolaska izraelskih plemena u Kanaan (Pnz 2, 19. 37). Glavni grad Raba ili Rabat Amon u 3. st. pr. Kr. dobiva ime Filadelfija, a od 63. g. pr. Kr. pribrojen je Dekapolisu. Na njegovim ruševinama smjestio se Aman, glavni grad Jordana. Amonci su srodnički povezani s Izraelom jer, prema Post 19, 38 i Pnz 2, 19, potječu od Lota. Izrael je često bio u ratu s Amonom (Suci 10, 6-11, 33; 1 Sam 11, 1-11; 2 Sam 10, 1ss; 11, 1ss; 12, 26ss; 2 Ljet 20, 1ss). Zbog počinjenih zločina protiv Izraela, Am 1, 13s izriče sud nad Amonom. Katkad je Izrael okretao leđa Jahvi i priklanjao se Molohu (Milkomu), bogu Amonaca (1 Kr 11, 5. 7. 33).
- 15 Aram u SZ je općenita naznaka za semitsku skupinu naroda koji su živjeli nešto sjevernije od Palestine, u područjima između Sirije i Eufrata. Prema Post 10, 22ss, njihov se pradjed zvao Aram. U vrijeme koje nas posebno zanima, tj. u vrijeme Davida i Salomona, postjale su na tim područjima male aramejske gradovi-države, kao npr.: Aram Naharajim (Post 24, 10; Pnz 23, 5; 1 Ljet 19, 6; Ps 60, 2); Aram Padan (Post 25, 20; 28, 2); Aram Maaka (Pnz 3, 14; Jš 12, 5; 2 Sam 10, 6); Damaščanski Aram (2 Sam 8, 5s; 1 Kr 15, 18; 20, 1-34; 1 Ljet 18, 5s). Aram Soba, v. dolje bilj. 9. Te su male države uspjele zajedničkim snagama provaliti čak u Asiriju negdje potkraj 11. i u 10. st. pr. Kr. Međutim, u 9. st., tj. u doba novoasirskog kraljevstva kada je Asirija ponovo doživjela preporod i veliki uspon, Asirci su srušili te države. Iako su izgubili političku neovisnost, ipak se Aramejcima nije zameo trag. Naime, njihov će se utjecaj i prisutnost još dugo zadržati zbog njihova aramejskog jezika koji je postao najprije trgovačkim i diplomatskim, a u razdoblju novobabilonskog ili kaldejskog kraljevstva, uopće glavnim jezikom Bliskoga Istoka.
- 16 Šoba je bila najvažniji aramejski grad-država u Davidovo vrijeme (1 Sam 14, 47; 2 Sam 8, 3-12; 10, 6ss; 1 Ljet 18, 3ss; 19, 6; Ps 60, 2). Kraljevstvo se prostiralo najprije u području Antilibanona, zatim u vrijeme procvata proširuje granice na zapadni Libanon, pa čak na sjeverne dijelove Transjordanije. Na istoku je dopiralo do Eufrata, a na sjeveru graničilo s Hamatom (grad-država u srednjoj Siriji).
- 17 Tako M.Nothe, *Geschichte Israels*, Göttingen 1956, str.181.

igrali Damask i Soba, te narode u istočnoj Jordaniji, tj. Edom, Moab i Amon.

Ovdje ćemo načas prekinuti govor o Davidovu carstvu. Kad nešto rekemo o Salomonovoj vladavini, ponovo ćemo se vratiti Davidu i podrobnije govoriti o monarhiji općenito u izraelskom narodu, o njezinu idealiziranju, povezivanju s mesijanskim kraljevstvom i funkciji u buđenju mesijanske nade, vrašajući se unatrag u doba rane monarhije, tj. zlatno doba povijesti izabranog naroda. Zaključimo dakle s dvije konstatacije koje nije bilo teško uočiti dok smo govorili o granicama Davidove države. Prvo, unatoč činjenici da je David zasnovao čvrstu monarhiju kao pravi politički čimbenik u pravom smislu riječi, čije su granice na više mjesta prelazile povijesne okvire Palestine, ipak se ne možemo oteti dojmu koji smo zamijetili da je slika njegova carstva ponešto idealizirana i uljepšana, a granice prikazane većim nego što su to stvarno bile. Na ovo se nadovezuje druga konstatacija također lako zamjetljiva, rezultira naime da je Davidovo carstvo bilo mnogo veće od zemlje što ju je Jahve bio zacrtao i obećao patrijarsima.

Potkraj Davidova života pojavile su se obiteljske napetosti i raznorazni problemi oko njegova nasljedstva, popraćene plemenskim razmiricama i pobunama. Na kraju je David intervenirao i odredio Salomona za svoga nasljednika. On je istina uspio održati jedinstvo nacionalne države, ali ne i sva osvojena područja, od kojih su neka, odmah nakon Davidove smrti, ponovo stekla neovisnost. Tako je npr. Hadad, edomski kraljević koji je pred Davidom pobjegao u Egipat »i koji je mrzio Izraela«, uspio vratiti Edomu nezavisnost od Izraela (1 Kr 11,14-22.25b). Isto tako na krajnjem sjeveru carstva pojavio se među Aramejcima neki četovođa i protivnik Salomona - Rezon, koga je »Bog protiv Salomona podigao« te zauzeo i zavladao Damaskom (1 Kr 11,23-25).

Osim tih manjih gubitaka, Salomonovo je carstvo sačuvalo manje-više onu veličinu koju je on naslijedio od svoga oca Davida. Sada, ilustracije radi, zaustavimo se načas na tekstu 1 Kr 5,1.4-5 što je preuzet iz tzv. knjige Povijesti Salomona,¹⁸ a sadrži kratke podatke o Salomonovoj vladavi-

18 Na kraju izvještaja o Salomonovoj vladavini u 1 Kr 11, 41 čitamo; »Ostala povijest Salomona, sve što je učinio, i njegova mudrost, zar nije zapisana u knjizi Povijesti Salomone?« (hebr. *sefer dibrē Šelōmōh*). Riječ je, po svemu sudeći, o glavnom izvoru koji je pisac 1, 2 Kr upotrebljavao u sastavljanju poglavlja posvećenih Salomonu. Knjiga Povijesti Salomona kojoj se zameo svaki trag, prema 2 Ljet 9, 29, sastojala se od zapisa proroka Natana, Ahije i Adona. Sličnu formulu nalazimo za ostale kraljeve obadnju monarhija. Tako glede Sjevernog kraljevstva čak 17 puta, počevši u 1 Kr 14, 19, susrećemo obrazac: »To je zapisano u knjizi Ljetopisa kraljeva izraelskih« (hebr. *sefer dibrē ha-jāmīn le malkē jīsrā'ēl*). Što se tiče Južnog kraljevstva u pet navrata, počevši u 14, 29, imamo istu formulu: »Zar nije zapisano u knjizi Ljetopisa kraljeva Judeje?« (hebr. *sefer dibrē ha-jāmīn le malkē jehūdāh*). Oba ova izvora, kao i Povijest Salomona, su izgubljena. 1, 2 Kr nastale su na osnovi tih triju izgubljenih kraljevskih anala.

ni, prostiranju njegova slavnoga carstva te snovanju idealnog kraljevstva. Evo najprije toga teksta:

»Salomon je proširio svoju vlast na svim kraljevstvima od Rijeke sve do zemlje filistejske i do međe egipatske. Ona su donosila svoj danak i služila Salomonu sve dane njegova života« (r.1).

»Jer on je vladao nad svime onkraj Rijeke - od Tafse do Gaze, nad svim kraljevima s onu stranu Eufrata - i imao je mir po svim granicama naokolo« (r.4).

»Juda i sav Izrael živjeli su bez straha, svaki pod svojom lozom i pod svojom smokvom, od Dana sve do Beer Šebe, svega vijeka Salomonova« (r.5).

Na čelu ovakvog carstva, prostrana, bogata i slavna nalazi se još slavniji kralj, da ne kažemo idealni, o kojemu se govori u laudabilnom tonu i predstavlja modelom čovjeka u rr.9-14 istoga poglavlja.

Čitajući pomno maločas navedeni tekst 1 Kr 5,1.4-5, zamjećujemo neke pokazatelje koji upućuju na veliku zakašnjelost teksta, uz to još upućuje na to da je posrijedi idilički opis teritorijalne veličine zemlje, radije nego stvarno predstavljanje Salomonova kraljevstva kao povijesno-političke cjeline. U prilog tomu ide i prikazivanje životnih uvjeta i blagostanja u carstvu u najljepšem svjetlu i s najbiranijim riječima.

Evo sada najprije dva detalja koji idu u prilog sivremenog datuma teksta, iako autor nastoji oko toga da nas obmani i proturi tekst kao veoma stari povijesni dokument. U r.4 se veli da je Salomon »vladao nad svime onkraj Rijeke od Tafse do Gaze«. ¹⁹ Naznaka »onkraj Rijeke«, tj. zapadno od Eufrata, izražava pogled s lijeve strane Eufrata na zemlju što se prostirala do Sredozemnog mora. Promatrač odnosno pisac očito se nalazio u Babiloniji ili je bio jedan od povratnika iz babilonskog sužanjstva.

Prema biblijskim stručnjacima koji su se bavili ovim problemom, riječ je o tri različita djela koja su sadržajem i pišćevom nakanom veoma slična. Isto tako se drži da su te knjige-zabilježbe utemeljene na kronakama i drugim arhivskim zapisima monarhija, napose kraljevskim analima što su bili dostupni njihovim autorima, usp.: A. Benzinger, *Bücher der Könige*, Freiburg I. B. 1899, str. Xss; J. A. Montgomery, *The Book of Kings*, Edinburgh 1951, str. 31ss; M. Noth, *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, Halle 1943, str. 66ss. 73. Međutim, neki sumnjaju da su ti izvori bili različiti i neovisni jedan o drugom. Stoga vide u njima jedno te isto djelo što se pojavljuje s različitim imenima, usp. J-Wellhausen, *Prolegomena*, Berlin 1905, str. 284ss; A. Jepsen, *Die Quellen des Königsbuches*, Halle 1956, str. 55ss. Postoji nesuglasje i oko datuma knjige Povijesti Salomonove. S. Mowinkel smatra da je napisana odmah poslije Salomonove smrti, *Israelite Historiography*, u »Annual of Swedish Theological Institute« 2 (1963), str. 7. 12ss. Prema drugim, ta je povijest napisana mnogo kasnije, možda početkom 9. st. pr. Kr., usp. W. O. E. Oesterly - T. H. Robinson, *Introduction to the Books of the Old Testament*, London 1934, str. 93ss. Opširnije o tom problemu usp. J.Liver, *The Book of the Acts of Salomon*, u »Biblica« 48 (1967) 75-101.

19 Tafsa leži u gornjem toku Eufrata a Gaza, vodeći grad Filisteje, na Sredozemnom moru.

Njegov pogled, premda posve bezazlen, odaje tajnu zakašnjelosti teksta. Osim toga sasvim je sigurno da je formula »onkraj Rijeke« (hebr. eber ha-nahar, aram. Abar naharan) bio uvriježeni termin i označavao krajeve zapadno od Eufrata do Sredozemnog mora. Drukčije rečeno, vrijedio je kao drugo ime za zemljopisno-političku cjelinu zapadno od Eufrata, tj. za Siro-Palestinu u vrijeme perzijanskog carstva što ga je utemeljio Kir Veliki (558-528 pr.Kr.) pobjedom nad Medijcima i osvajanjem Babilona. Dakle, izričaj »onkraj Rijeke« je sigurni znak da tekst potječe iz poslijesuzanjskog razdoblja, budući da je to bio uvriježeni i službeni naziv za Siro-Palestinu u doba perzijske dominacije.

Drugi detalj-znak u prilog kasnog datuma teksta prepoznamo u formuli: »Juda i sav Izrael« (r.5). Činjenica da »Juda« prethodi »Izrael« je nedvojbeni znak da tekst potječe iz postsuzanjskog doba (usp. Jr 23,6; 2 Ljet 16,11), budući da obratni redosljed, tj. »Izrael i Juda«, nalazimo posvuda u svim tekstovima ranijeg datuma gdje god ta dva imena dolazila skupa. Je li to zato što su malone svi povratnici iz progonstva bili Judejci ne znamo pouzdano, međutim znamo pouzdano da je »Juda« u postegzilnom razdoblju malo-pomalo preuzeo prvenstvo nad imenom »Izrael«.

Da je riječ o idealno zamišljenom teritoriju sinova Izraelovih, koji je rezultat patnje biblijske predaje, govore i ovi podaci u tekstu. Prvi znak idealizacije nalazimo u r.4, gdje se tvrdi da je Salomon vladao »nad svim kraljevima s onu stranu Eufrata«, tj. istočno od te rijeke. Međutim znamo da je Salomon sve svoje teritorije naslijedio od Davida a, koliko nam je poznato, nigdje se u bilješkama o Davidu ne spominje podatak da je David poduzeo bilo kakav vojni pohod protiv tih krajeva istočno od Eufrata, a još manje da ih je osvojio. Vjerojatno je i ovdje riječ, uostalom kao i u slučaju Davida, o predočenju i prikazivanju idealno zamišljenog ispunje nja obećanja upućenih praocima: posjeda zemlje i brojnoga potomstva. Zemlja što su je Izraelci dobili u baštinu i na čijem se čelu nalazi Salomon, prema tekstu, posjeduje ako li ne imaginarne granice, onda zasigurno mnogo veće nego što ih ima zemlja koju Bog obećaje Abrahamu. Sličnu situaciju zamijetili smo u slučaju Davidove države. Oslikavanje života u Salomonovom carstvu vrvi superlativima. Prikazan je s, rekli bismo, pretjeranom ljupkošću i s idilničnim udobnostima.

U ovome tekstu imamo konkretan i slikovit primjer kako je iz postojećeg izraelskog kraljevstva kao ljudske i zemaljske institucije nastala, razvila se i udomila ideja mesijanskog kraljevstva i slika Mesije, idealnog kralja. Otuda apsolutna izjava da su svi kraljevi od Eufrata na sjeveru, i još dalje od toga (»svi kraljevi s onu stranu Eufrata«), pa do egipatske granice, uključujući Filisteju, bili podložni Salomonu, služili mu i donosili danak kao njegovi vazali za čitavo vrijeme njegova života (rr.1.4). Ako drukčije preformuliramo tu savršenu tvrdnju teksta, proizlazi da se Salomonov dominij protezao nad čitavim teritorijem Siro-Palentine, uključujući

istočnu Jordaniju. Njegovi su podanici, uvijek prema tekstu, živjeli bezbrižnim i lagodnim životom, jer je Salomon »imao mir po svim granicama naokolo« (r.4). Napose se uznositim tonom ističe da su »Juda i sav Izrael živjeli bez straha, svaki pod svojom lozom i pod svojom smokvom« (r.5). To je ništa drugo doli verzija teksta 1 Kr 4,20 koji prethodi naš tekst i u kojem nalazimo također živopisno-lijeporječivo i nježno prikazivanje životnih prilika izabranoga naroda u Davidovo-Salomonovo vrijeme. Evo toga teksta:

»Juda i Izrael bili su mnogobrojni, bijaše ih kao pjeska na obali morskoj. Jeli su i pili i bili sretni«.

Ne trebamo biti mudre glave pa da glede maločas navedenog teksta zaključimo da je tu riječ o projiciranju slike idealnog ispunjenja obećanja upućenih patrijarsima (brojno potomstvo, zemlja i blagostanje) na platno zlatnoga doba izraelske povijesti, tj. Davidovo i Salomonovo vrijeme.

4. Kraljevstvo uništeno, granice se povećale

Prema 1 Sam 8,5.20, izraelska je monarhija osnovana na teritoriju Palestine na izričit zahtjev naroda i po uzoru na druge narode:

»Postavi nam dakle kralja da nam vlada kao što je to kod svih naroda« (r.5b). »Tako ćemo i mi biti kao svi narodi: suditi će nam naš vođa i vodit će naše ratove« (r.20).

Uspostava monarhije bijaše jedan od najvažnijih i najodlučnijih događaja u dugoj povijesti izabranog naroda. Taj delikatni potez, taj kritički trenutak donio je korijenit preokret u političkom razvoju Izraela kao države, uz to duboku i istinsku preobrazbu u razvoju vjere i nacionalne svijesti. Valja odmah pripomenuti da je uvođenje monarhije naišlo i na određena osporavanja u nekim krugovima zajednice, poglavito među pobornicima kraljevskog dostojanstva Jahvina. Upravo zbog toga ne treba misliti da je antimonarhističko raspoloženje samo kreacija potonjeg razdoblja i da je nastalo iz lošeg iskustva i života s kraljevima. Poteškoće usko vezane uz monarhiju bile su prisutne na samome početku.

Biblijski izvještaji o osnivanju monarhije utemeljeni su na starim predavajama koje su prošle kroz očit razvojni tijek, vremenski gledano, dugi interpretativni proces. To dugo razdoblje formacije i obogaćivanja predaja nije ništa drugo doli teološka interpretacija povijesti. Kao što maločas rekosmo, monarhija je doista bila kritički čimbenik u razvoju povijesti, vjere i nacionalne svijesti Izraela. Nacionalna svijest doživljava svoj vrhunac u Davidovo vrijeme. Tada se zapravo rodila izraelska nacija. Događaji vezani za uspostavu kraljevstva, zatim Davidova herojska djela i život pripovijedani su i obogaćivani. Ta su pripovijedanja i zabilješke u potonjem razdoblju bili podvrgnuti revizijama i važnim preinakama. U najvažnije

povijesne događaje utkane su religiozne misli i tumačenja zahvaljujući teološkim refleksijama i doradama. Budući da je monarhija bilježila tek polovične uspjehe i zadovoljila samo povlaštene slojeve naroda, pooštrile su se kritike i odbojnosti prema kraljevima pojedincima i instituciji kao takvoj. Mnogi neuspjesi, promašaji i zlorabljenja položaja povećali su nezadovoljstvo u narodu. Sve je to pridonijelo korjenitim promjenama u shvaćanjima i vrednovanjima monarhije kao političke institucije. Nije onda ni malo čudno da nakon višestoljetne povijesti i iskustva monarhije nastaju duboke promjene i nova gledanja na kraljevstvo. Korjenita preobrazba nacionalnog bića i otvaranja prema novome najbolje se vidi u teoretiziranju idealnog oblika uprave s još većim teoretskim obilježjima. Razvojni put od uspostave do propasti monarhije možemo zacrtati i sintetizirati na slijedeći način. Polazište je staro shvaćanje Jahve kao jedinoga gospodara i upravitelja u Izraelu što je prevladavalo u predmonarhijskom razdoblju. Slijedi uvođenje monarhijskog uređenja i razdoblje kraljeva koji su promatrani kao sluge i predstavnici Jahve, nacionalnog Boga, što sjede na njegovu prijestolju u Jeruzalemu. On ih je odabirao, osposobljavao i potvrđivao. Pri samome kraju te još više poslije propasti kraljevstva dolazi do značajne promjene u shvaćanju i tumačenju samoga monarhijskog sustava. Osobito nakon definitivnog sloma i zauzimanja Jeruzalema od babilonskog osvajača, pokušava se zaliječiti rana i razjasniti propast monarhije. Otuda imamo u potonjem razdoblju izraelske povijesti, u vrijeme izgnanstva i neposredno nakon povratka, posve novo shvaćanje kraljevstva i kralja. Figura ljudskog kralja pretvara se u lik idealnog monarha, a dotadašnja monarhijska institucija prerasta u idealno kraljevstvo, veće i slavnije od Davidove povijesne države. Kralj, koji je do tada, zahvaljujući Jahvinu izboru, samo funkcionalno sudjelovao u božanskoj teokraciji, sada je ni više ni manje nego Mesija-kralj. Ovaj najavljeni Jahvin pomazanik uspostaviti će i proširiti svoje kraljevstvo na čitavoj zemlji. Zamišljanje monarhije s proširenim granicama »do rubova zemlje« te religiozno slikanje novoga kralja kao nadljudskog Spasitelja proistječe iz Natanova proroštva 2 Sam 7. Ta Natanova »magna charta« naime vidi sve izraelske prave kraljeve kao davidovske i mesijanske.

Tako se Božja objava, koja je bila nazočna u svako vrijeme izraelske povijesti, počela jasnije očitovati u posljednjem razdoblju izraelske povijesti, točnije u vrijeme slabljenja i propasti izraelske monarhije. Iz kritike postojećeg, a sada nasmrtnog kraljevstva, budi se i jača nada u Mesiju-kralja koji će biti ne samo davidovske loze, štoviše »novi David« (usp. Ez 34,23s). Iako je kraljevstvo propalo, Jeruzalem, prijestolnica kraljevstva i Jahvino prebivalište razoren, rađaju se iz pepela nove perspektive i nada u obnovu. Nije riječ o obnovi onoga što je bilo uništeno, tj. negdašnje Davidove države u njezinim povijesnim granicama, nego se radi o podizanju novoga Izraela na zgaristu staroga i minuloga. Nova će tvorevi-

na imati novu i idealnu upravu, nove granice, a njime će upravljati »Sin Davidov«. Radi se, dakle, povelikom skoku s posve dinastijskog, političkoga i ljudskog stupnja na razini religiozne, eshatološke i božanske stvarnosti. Slabosti, nedostaci i propast monarhije uzrokovali su korjenitu promjenu u poimanju kralja i kraljevstva kod izraelskih političkih pravača, duhovnih vođa i teoloških teoretičara. Budući da se potrošio svaki ideal ovozemaljskog kraljevskog dostojanstva među sinovima Izraelovim, a zrno izraelske monarhije kao ovozemaljske političke sile, što se udomilo s Davidom, zatim njegovalo, poticalo, uzgajalo i razvilo s njegovim nasljednicima iste njegove loze, potpuno umrlo 586.g.pr.Kr., iz njega je nikla i izrasla nova čvrsta ideja mesijanskog kraljevstva. Kada je Davidova tvorevina zauvijek uništena, kralj oslijepljen, njegovi sinovi smaknuti, Jahvino prebivalište spaljeno, izrasla je iz pepela koncepcija »novog Izraela« i pojavak »novog Davida« i kraljevstva s novim idealnim granicama.

THE IDEAL AND THE REAL BORDERS OF ISRAEL IN BIBLICAL TIMES. MONARCHIC IDEOLOGY AND MESSIANIC THEOLOGY

Stipe Jurić

Summary

In the course of biblical history the borders of Israel were subjected to various changes. On the ground of many texts (from the Bible) the author makes an attempt to geographically define them and to present the degree of these changes.